

T I J D S C H R I F T

VOOR

INDISCHE

TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE,

UITGEGEVEN DOOR HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN EN
WETENSCHAPPEN;

ONDER REDAKTIE DER HEEREN

Dr. P. Bleeker, J. Munnich en E. Netscher.

Met 26 platen: 152 figuur.

DEEL III.

J. van Linschoten

BATAVIA,
LANGE & Co.

1855.

VERSLAG

VAN EEN IN 1854 BEWERKSTELLIGD ONDERZOK OP HET EILAND

ENGANO,

*door den Luitenant ter zee 1^e klasse, kommandant van Z. M. Schoe-
nerbrik Sylph,*

J. VAN DER STRAATEN,

*en den Kontroleur der 1^e klasse bij het binnenlandsch bestuur ter
westkust van Sumatra,*

P. SEVERIJN.

Voorwoord.

In het tweede deel, bladz. 479 en volgg. van dit tijdschrift, is geplaatst een verslag omtrent het eiland Engano door den djocragan Boewang.

Door de welwillenheid van het Gouvernement is de redactie in staat thans een meer uitvoerig verslag aangaande dit weinig bekende land, het publiek aan te bieden, dat zal worden gevolgd door eene beschrijving van datzelfde eiland, door den Heer H. von Rosenberg aan de redactie gezonden.

In de eerste helft van dit jaar werd aan den Luitenant ter zee 1^e klasse J. van der Straaten en den Kontroleur der 1^e klasse ter Westkust van Sumatra P. Severijn opgedragen, een onderzoek omtrent de gesteldheid van Engano in te stellen en des-

wege een rapport in te dienen. Aan deze opdracht is door de genoemde Heeren voldaan en het Gouvernement heeft welwillend hun verslag aan de redactie van dit Tijdschrift afgestaan. Wij laten het voorafgaan door het volgende uittreksel uit een rapport van Zijne Excellentie den Vice-admiraal Van der Plaat aan het Gouvernement, betreffende de reis naar en het verblijf te Engano van Z. M. schoenerbrik Sylph.

» Den 25^{en} Mei 1854 vertrok Z. M. schoenerbrik Sylph van » Padang naar Benkoelen, ten einde aldaar den Kontroleur » Severijn aftehalen, een' tolk en loods voor Engano te zoeken, » en eenige artikelen aan te koopen, zoo als bladen blik, bos- » lemmer messen, vijlen, koralen, sitsen baatjes en parangs, » bestemd tot geschenken voor de bevolking van genoemd » eiland.

» Den 7^{en} Junij met een en ander gereed gekomen, verliet » de Sylph de Poeloe-baai, en kwam op den 10^{en} aan de » Noordwestzijde van het eiland Engano, op circa $\frac{3}{16}$ mijl » van het omzoomende rif, beoosten eene opening, welke » de loods als den mond der ankerplaats Brahoe en als eene » goede ligplaats had aangewezen, ten anker. Op dien » zelfden dag reeds kwam men in aanraking met eenige » op zijde komende inboorlingen, en gelukte het, door het » geven van geschenken en door het toespreken van den » tolk, dien zij zeer goed kenden, hen alle wantrouwen te » ontnemen.

» Een onderzoek met sloepen bevestigde het vermoeden, » dat het naar binnenkomen eene met gevaar gepaard gaan- » de manoeuvre zou zijn, zijnde de ingang zeer naauw, met » zware branding aan weerskanten. Daar het echter te voor- » zien was, dat op de Z.O. zijde van het eiland, in dit jaar- » getijde, weinig zou zijn uitvoeren, besloot de bevelhebber » te trachten naar binnen te geraken, hetgeen op den 12^{en}, » na eenen moeijelijken en zorgzamen arbeid, gelukte. In

» den avond van dien dag kwam de Sylph eerst op veiligen
» ankergrond.

» De officieren werden met het opnemen der baai van
» Brahoe belast en de kommissie vertrok landwaarts in,
» overal door de bevolking wel ontvangen wordende.

» Op den 27^{en} voelde men, ten half vier uren in den mor-
» gen eene zeebeving, kort daarop 5 schokken vergezeld
» van onderaardsch gedruisch, en later, tot 3 uren 's namid-
» dags, nog 5 schokken. De rigting der schudding was van
» het Z.W. naar het N. O. Dorre boomstammen vielen
» om en het bosch was in beweging als of het door eenen
» dwarlwind bewogen werd.

» Niet zonder gevaar kwam de Sylph op den 28^{en} de baai
» weder uit. Men koerste nu langs de zuidzijde van het eiland,
» om te onderzoeken of ten westen van het op die kust
» gelegene eilandje, zooals te Benkoelen door eenen fransch-
» man Duclos verzekerd was, eene geschikte ankerplaats
» gevonden werd.

» Op aanwijzing van eenige Enganezen zeilde de Sylph den
» volgenden dag met omzigtigheid eenen trechtervormigen in-
» gang binnen, en ankerde in denzelfden in 7 vadem en zand-
» en koraalgrond. Door eene opname met sloepen over-
» tuigd, dat deze ankerplaats, Biloa genaamd, meer naar
» binnen slechts voor kleine vaartuigen dienstbaar kon zijn,
» spoedde men zich om den van alle kanten, behalve de
» Z. en Z.O. zijden, de heerschende windrigting tevens, ingeslo-
» ten bodem in het ruime sop te krijgen, waarbij andermaal
» de Sylph zeer nabij den rand van een wis verderf kwam.

» Den 1^{en} Julij werd bestemd om de baai aan de Z.O. zijde
» te bezoeken. De hooge zee en deining, de frissche, regt op
» de kust waaijende koelte en de daar tegen staande ontzet-
» tende deining, het gevaarlijke om eene sloep ter ver-
» kenning af te zenden en weder aan boord te krijgen,
» het afraden van den loods, waren echter meer dan vol-

»doende redenen, om den bevelhebber te doen besluiten het
»vaartuig niet rockeloos te wagen.

»Na nog eenige plaatsbepalingen te hebben verrigt, en langs
»de kusten zeilende, de ervaring te hebben opgedaan, dat
»aan de Zuid- en Oostzijde, door het onduidelijk gezigt op de
»hoeken veroorzaakt door het opstuivend water, waardoor die
»als in eenen mist gehuld lagen, in den Z. O. mousson voor
»de hydrographie weinig of niets was uit te voeren, keerde
»de Sylph den 2^{en} Julij in de Poeloe-baai terug om al-
»daar den loods afzetten."

*Verhaal van eene reis met Z. M. schoenerbrik Sylph, van
Padang naar het eiland Engano en terug.*

Z. M. schoenerbrik Sylph vertrok op den 25^{en} Mei 1854
van Padang en kwam den 1^{en} Junij daaraanvolgende ter
afhaling van den Heer Severijn, te Benkoelen aan.

Onverwijd werden pogingen aangewend, om eenen ge-
schikten tolk optesparen en de noodige geschenken intekoo-
pen.

Het eerste had veel moeite in; op geheel Benkoelen
bevond zich slechts een persoon, die de taal der Enga-
nezen sprak en eenigzins met een gedeelte van het eiland
bekend was.

Deze persoon, een chineesche handelaar, Tje Beng genaamd,
had echter weinig lust de commissie te vergezellen en niet
dan na herhaalde vergeefsche pogingen te hebben aangewend,
gelukte het eindelijk hem te bewegen tegen eene geldelijke
belooning en eene vrije tafel aan boord mede te gaan.

Nadat eenige op Engano meest gewilde artikelen, be-
staande in bijlen, parangs, blik, messen, koralen, enz. wa-
ren ingekocht werd den 8^{en} Junij het anker geligt, en kwam
men na alle mogelijke voorzorgen ter voorkoming van on-

gelukken genomen te hebben, in den morgen van den 12^{en} Junij, aan de Noordwestzijde van Engano, in 2½ à 3 vadem water, gelukkig ten anker.

Reeds den vorigen dag waren eenige Enganesche kano's met zes tot acht personen, in de nabijheid van de Sylph gekomen, doch blijkbaar zeer angstig en zonder dat iemand het wagen durfde aan boord te gaan; spoedig echter gelukte het, hun door toespraak van den chinees en het vertoonen van koralen en andere voorwerpen, minder vrees aan den dag te doen leggen, en kwamen er dan ook tegen den avond eenigen over.

Toen eenmaal het voorbeeld gegeven was, groeide het getal gasten allengskens aan, en duurde het niet lang, of zij maakten het aan boord, door hunne luidruchtigheid en onophoudelijk vragen om alles wat hun maar onder de oogen kwam, zeer lastig.

Aanvankelijk verkeerden zij in het denkbeeld dat blanken, menscheneters waren, maar toen zij zich van het tegendeel overtuigd hadden en met de bemanning vertrouwelijk begonnen te worden, boden zij, door allerlei vuile en onkiesche gebaren, vrouwen en meisjes aan, en deden alle moeite om de matrozen te bewegen met hen aan wal te gaan.

Daags nadat wij veilig geankerd waren, begaven wij ons, slechts door den tolk vergezeld en ongewapend, aan wal en werden dadelijk door meer dan 200 personen, zoo mannen, vrouwen als kinderen omringd en met een oorverdoovend gejoel begroet. Van alle kanten werden wij betast en bevoeld en men noodzaakte ons, als het ware, stuk voor stuk onze kleederen uit te trekken, en ter bezigtiging aan hen overtegeven. Eenigen liepen er mede weg of trokken ze op eene allerkoddigste wijze aan; vooral hadden zij groote neiging om onze borst, enz. te betasten en konden zij niet gelooven, dat ons vel niet ook nog een kleedingstuk was. Zij maakten het ons ongeloofe-

lijk lastig en nu en dan moest de chinees, die eene ongela-dene pistool had medegenomen, ons met de vertooning van dezelve te hulp komen. Tegen het vallen van den avond keerden wij half naakt en deerlijk geplukt en geha-vend aan boord terug.

Toen onze aankomst eenmaal bekend was geworden, kwam er onophoudelijk eene menigte volks uit het binnenland op-dagen, en werden de zoo even beschrevene tooneelen, zoo dikwijls wij ons aan wal begaven, herhaald. Daar dit on-uitstaanbaar begon te worden, zoo besloten we eenige hut-ten aan het strand te laten opslaan, waaraan zij onmidde-lijk, tegen belooning van eenige boslemmernessen, voldeden.

Wij bleven toen een paar dagen en nachten onder hen aan den wal, wonnen meer en meer hun vertrouwen, en maakten afspraak, om, vergezeld door eenige zoogenaamde radja's, het binnenland integaan.

In den vroegen morgen van den 17^{en} Junij gaven wij aan dat voornemen gevolg.

Aanvankelijk roeiden we met eene sloep van de Sylph,, circa een uur Noordwaarts op en gingen toen in eene ka-no der Enganezen over; onze weinige goederen en de ons vergezellende radja's, hadden plaats in andere kano's gevon-den. Naauwelijks een kwartier uurs afgelegd hebbende, bruk de uitlegger van de kano, waarin wij gezeten wa-ren, en deed eene aanrollende zee het brooze vaartuig om-slaan. Gelukkig voor ons, was het daar ter plaatse niet diep, zoodat het water niet hooger dan tot aan den hals kwam. Wij hadden ons echter door pijnlijke aanraking met de scherpe koraalsteen en deerlijk bezeerd en moesten op bloote voeten (want bij het omslaan der kano hadden we ook onze schoenen verloren) eene hoogst smartelijke wandeling over den koraalgrond naar den wal doen. Na-dat wij een weinig tot ons zelve gekomen waren en de kano weder in orde was gebracht, vervolgden wij onze

reis, en kwamen, een uur later ongeveer, aan de plaats die ons als geschikt werd aangewezen, om landwaarts in-tegaan. Door modderpoelen, bosch en struiken, kwamen wij, na twee uren marcherens, aan het eerste gehucht van de negorij Kara Koca.

De bewoners ontvingen ons met alle betoon van blijdschap en noodigden ons om strijd uit, hunne woningen binnen te treden of, beter gezegd, met moeite binnen te kruipen en hunne wapenen en bezittingen te bewonderen. Alles wat wij zagen was verrassend, vreemd en eigendommelijk en getuigde op eene duidelijke wijze, van den nagenoeg geheel wilden staat des volks. S'avonds ten 6 uren namen wij vermoeid en pijnlijk aan al de leden, ons eerste nachtverblijf in een der gehuchten van de uegorij Kannaninie.

Den 17^{en} en 18^{en} Junij zetten wij onze landreis op dezelfde wijze voort en ontmoetten overal erbarmelijke wegen, modder en kreupelhout, overal denzelfden toestand, en kwamen in den avond van laatstgenoemden dag aan boord van de Sylph terug.

Wij hadden de begeerlijkheid van het volk overal zoo groot bevonden, dat wij, in weerwil van de meest mogelijke zuinigheid, vreesden met onzen voorraad van geschenken niet te zullen toekomen en dierhalve een aantal voorwerpen, ons in eigendom toebehoorende, onder hen ronddeelden.

Gedurende ons bezoek in het binnenland spraken we, onder anderen, herhaaldelijk met de bevolking over hare onmenschlievende handelwijze bij aankomst van schipbreukelingen op het eiland, en hielden haar het, slechte daarvan nadrukkelijk voor. Zij luisterden zeer aandachtig en verklaarden, dat de meeste personen die op het eiland schipbreuk hadden geleden, gestorven waren doordien ze geen biera of kladdie maar steeds kippen hadden willen eten, die zij hen echter niet hadden willen geven, zoomede door ziekten; dat zij nimmer iemand vreemds uit eigene beweging leed

hadden gedaan, maar de vreemdelingen zelve steeds de aanleidende oorzaken geweest waren, en dat, indien zij enkelen nu en dan geslagen of met pieken geworpen hadden, dit alleen dan geschied was, wanneer men hen eerst kwaad had willen doen. Zij beloofden echter voortaan elken ongelukkige met al hun vermogen te zullen bijstaan.

Ook stelden we aan elk der hoofden van de verschillende negorijen een geschrift in de Hollandsche en Maleische taal en voorzien met het cachet van de Sylph ter hand, onder duidelijke voorhouding, dat zij met hetzelfde bij aankomst van schepen, zonder eenige vrees, vrijelijk aan boord konden gaan en aan elken blanke, die het eiland mogt bezoeken, moesten vertoonen; zij beloofden zulks ten stelligste, en bewaarden het papier dadelijk zorgvuldig in een bamboezen koker.

Dit geschrift luidde als volgt:

» Dit dient tot bewijs, dat Z. M. schoenerbrik Sylph, in » de maand Junij 1854, het tot den Nederlandsch-Indischen » Archipel behoorend eiland Engano, op last der Hooge » Regering bezocht en aldaar geruimen tijd vertoefd heeft.

» Dat de heeren J. van der Straaten, kommandant van » genoemden bodem, en P. Severijn, kontroleur der eerste » klasse, eene reis door het binnenland hebben gemaakt » en door de bevolking overal wel en vriendelijk ontvangen » zijn.

» Uitgereikt aan den Radja van de negorij.

» Aan boord van Z. M. schoenerbrik Sylph, den 18^{en} Junij » 1854, liggende geankerd aan de Noordwestkant van het » eiland in 2½ à 3 vaam water."

(w.g.) J. van der Straaten.

(») P. Severijn.

De tolk Tjebeng was ons op deze reis van veel dienst en

toonde herhaaldelijk met het eiland en de bewoners goed bekend te zijn.

Den 20^{en} Junij, omstreeks één ure des namiddags, had er een treurig ongeluk plaats, doordien van de zes matrozen en een kwartiermeester, die den vorigen dag met de barkas waren uitgezonden om water te halen, op de terugreis en in het gezigt van de Sylph, door het omslaan van de barkas, vijf matrozen verdronken. Door het toebrengen van onverwilde hulp en de onversaagdheid van eenige matrozen, die, op ontvangen bevel, dadelijk in de sloep sprongen en in weerwil van de hevige branding en het gevaar, uit al hunne magt naar het tooneel des ongeluks roeiden, gelukte het den kwartiermeester en een der matrozen, die zich aan de kiel van het vaartuig hadden vastgeklemd, nog tijdig te redden.

Beide personen werden geheel buiten kennis en meer dood dan levend aan boord gebragt en het moet voor een groot gedeelte aan de kunde en den ijver van den officier van gezondheid Van Leent, worden toegeschreven, dat beiden zijn behouden gebleven.

Van den 21^{en} tot den 24^{en} Junij hielden wij ons onledig met het doen kappen en bijeen verzamelen van onderscheidene der meest belangrijke houtsoorten, die wij op onze reis hadden aangetroffen, zoomede met de verkrijging van eenige andere voorwerpen, die als inheemsch kunnen worden beschouwd.

Na drie dagen op gunstigen wind gewacht te hebben, gingen wij, in den morgen van den 28^{en} onder zeil naar de zuidoostkant van het eiland, doch daar het weer onstuimig was en er op dat gedeelte van het eiland in dit jaargetijde eene hevige deining loopt, zoo besloten wij, na eenige vergeefsche pogingen in het werk gesteld te hebben, om den wal te naderen, af te houden en ons verder te bepalen tot het rondzeilen van het eiland en het doen van

hydrographische opnemingen en wendden we, na zulks volbragt te hebben, in den namiddag van den 1^{en} Julij den steven naar Benkoelen, alwaar wij den volgenden dag aankwamen.

Na den tolk Tjebeng aan wal gezet, water ingenomen en andere noodige scheepsaangelegenheden verrigt te hebben, vertrokken we den 13^{en} van laatstgenoemde plaats en kwamen den 22^{en} Julij op Padang terug.

Verslag van het onderzoek op het eiland Engano.

Aardrijkskundige ligging, grootte en uiterlijke gedaante des eilands. — Het eiland Engano is gelegen tusschen 5° 18' en 5° 30 1/2' zuiderbreedte en 102° 7' en 102° 22' oosterlengte en dien ten gevolge nagenoeg 5 mijlen lang en 4 1/2 mijlen breed. Hetzelve heeft eene onregelmatig veelhoekige gedaante en vertoont zich als laag land in het midden rijzende met eenige hellingen.

Het hoogste punt des eilands zal nog geene 500 voeten bedragen. Uit zee ontwaart men bijna langs het geheele strand eene ontelbare menigte klapperboomen, rijk aan vruchten.

Het geheele eiland is omringd door reven, waarop voortdurend hevige branding staat en waarvan sommigen, voornamelijk aan de Noordwest- en Zuidoostzijde, zich ongeveer eene halve mijl ver in zee uitstrekken, waardoor het hoogst gevaarlijk is, het eiland digt te naderen. De stranden zijn laag en glooiend en de grond bestaat uit koraal en schulpzand.

Het eiland vertoont zich uit zee, als een ondoordringbaar bosch, waarin men geene enkele opening kan ontwaren.

Algemeene beschouwingen en bijzonderheden. — De bewoners van Engano staan op den allerlaagsten trap van mensche-lijkheid en beschaving, die men zich denken kan. Zij loopen geheel naakt en zijn op het punt van zedelijkheid, ge-

heel dieren. Zoowel vrouwen als mannen zijn forsch gebouwd en hun gansch uiterlijk duidt kracht aan. De kleur der mannen is rood-donker bruin, doch die der vrouwen iets blanker. Het vel zoowel van mannen als vrouwen is zacht. De mannen dragen het haar, dat bij mannen en vrouwen gitzwart en glimmend is, kort afgesneden, terwijl de vrouwen het lang dragen. Sommigen der laatsten hebben uitstekend fraaije en rijke haren, doch maken er weinig of in het geheel geen werk van. Men treft enkele wezenlijk schoone vrouwen aan, en ook onder de mannen vindt men er eenigen, die fraai gebouwd kunnen genoemd worden. Over het geheel echter heeft het volk door deszelfs algeheele naaktheid en vooral ook doordien de meesten huiduitslag hebben, maar boven alles door de verregaande zedeloosheid, meer nog door gebaren dan woorden, iets afzigtelijks.

Op jeugdigen leeftijd, worden, zoowel bij mannen als vrouwen, gaten in de oorlellen gestoken en voortdurend door het aanhangen van zware voorwerpen uitgerekt. In die gaten worden allerlei ronde voorwerpen van hout, rottan, vischbeen, schildpad, enz. bevestigd, soms ter grootte van een gulden en meer. Bij feestelijke gelegenheden steken ze bloemen en bladeren in de gaten. Bij sommigen is de oorlel, door de zwaarte der voorwerpen, van een gescheurd en zulks vermeerdert even als de gaten zelve hunne schoonheid in geen deele.

Als een der heerschende karaktertrekken des volks kan worden beschouwd, dat ze uiterst zindelijk en arbeidzaam zijn. Hunne huizen, tuinen, kampongs, wapenen, in een woord, alles is even rein en helder; voortdurend ziet men hen poetsen en schoonmaken en zoowel vrouwen als mannen zijn bijna aanhoudend bezig.

Hun voedsel bestaat in kladdie, obies, biera en pisang; voorts eten ze veel visschen, nu en dan, indien ze dezelve

magtig kunnen worden, wilde varkens; zoomede kippen, doch deze laatsten, die slechts in gering aantal op het eiland aanwezig zijn, hoogst zeldzaam en alleen bij feestelijke gelegenheden. Kleine visschen nuttigen ze raauw, doch het overige voedsel wordt gewoonlijk een weinig in het vuur gelegd of gepoft, doch ook meer dan half raauw verslonden; van zout, dat op het eiland onbekend is, hebben ze een' afkeer, en alles wat slechts een' zoutachtigen smaak heeft, werpen zij van zich. Rijst echter nuttigen zij gaarne en bij herhaling verzekerden zij die lekkerder te vinden dan kladdie of biera. Hunne drank bestaat uitsluitend in klapperwater; niet dan bij hevigen dorst en wanneer ze toevallig geene klappers in hunne nabijheid hebben, hetgeen echter bijna nimmer het geval is, drinken zij gewoon water, doch steeds met tegenzin. Van sirie en tabak hebben ze eenen onoverwinnelijken afkeer, zoo ook van sterke en bedwelmende dranken. Van suikerriet, dat weinige jaren geleden door eenen handelaar van Benkoelen overgebracht en aldaar geplant is, en waarvan men hier en daar een enkel tuintje aantreft, houden zij echter veel.

Over het geheel bepaalt zich hunne gansche kennis tot hunne omgeving, en enkele dingen die ze van de handelaren geleerd en overgenomen hebben; al wat daar buiten ligt is hun ten eenemale vreemd en onverklaarbaar.

Overigens zijn zij zeer hebzuchtig; van alles wat zij zien willen zij zich aanstonds meester maken, en somwijlen is er eene zeer ernstige toespraak of zijn er nog meer krachtige middelen noodig om hun zulks te beletten.

Men kan gerust aannemen, dat, indien zij van nature niet zeer vreesachtig, voornamelijk voor onbekende voorwerpen en boven alles voor schietgeweer waren, zij zich geen oogenblik zouden bedenken, om moord en doodslag te plegen ten einde aan hunne zucht tot plunderen bot te vieren.

*De handelaren weten dit en verzuimen dan ook nimmer zich goed van vuurwapenen te voorzien. Hunne vrees daarvoor is zoo groot, dat een los schot met geweer of pistool genoegzaam is om hen bij honderden uit elkander te doen stuiven, en het moet alleen daaraan worden toegeschreven, dat 8 of 10 menschen (want gewoonlijk hebben de handelspraauwen niet meer opvarenden) in staat zijn, om eenige honderden sterke, forsche kerels ontzag en eerbied in te boezemen.

Geld of edele metalen, zoo als goud en zilver, zoome de edele gesteenten zijn geheel onbekend. Ook van lezen en schrijven hebben zij niet het minste begrip.

De eenige 'verscheurende dieren die men op Engano aantreft zijn kaaimannen en slangen. Olifanten, rhinocerossen of lijgers vindt men er niet.

Huisdieren worden er niet aangetroffen. Alleen vindt men hier en daar eene enkele, door handelaren achtergelatene kat.

Aan vogelen is het land zeer arm, alleen treft men er beo's, groene papegaaijen, duiven en nog een paar soorten van kleine vogels aan.

Hunne woningen liggen meestal niet verder dan hoogstens één of één en een half uur van het strand.

De verschillende gehuchten, die eene negorij vormen, liggen zoo veel mogelijk nabij elkander en de tusschenruimte is meerendeels niet grooter dan noodig is, om tuinen aanteleggen en aardvruchten te kweeken. Elk gehucht is stevig ompaggerd en zulks voornamelijk om wilde varkens te weren en de rooverijen van het volk uit andere negorijen tegen te gaan.

Niet alleen aan de stranden en in de onmiddellijke nabijheid van elk gehucht, maar ook door het geheele land, treft men eene groote menigte klapperboomen aan, die gedeeltelijk door het volk geplant worden, doch hoofdzakelijk, vooral aan de stranden, door afvalling van zelveu opschieten.

Behalve pisang levert het land geene andere vruchten dan djamboc, mangga en eene slechte soort van kleine citroentjes, en deze laatste drie soorten zijn nog door handelaren van Benkoelen en elders, weinige jaren geleden, overgebracht en geplant.

De verkeerung onder hen is gul en vriendschappelijk en vooral personen van dezelfde negorij zijn jegens elkander zeer hulpvaardig en mededeelzaam. De negorijen onderling hebben echter niet zelden geschil en die geschillen, die somtijds wegens vrouwen, maar bijna altoos om nietige beuzelingen ontstaan, zijn dikwijls zeer bloedig. De gewoonte brengt mede, dat wanneer twee personen uit twee negorijen met elkander geschil hebben, de geheele bevolking dier beide negorijen zich de zaak aantrekt en vijandig jegens elkander gezind is. Dikwijls komen partijen in openbaren oorlog en worden die geschillen alleen daardoor geeindigd dat de verliezende aan de winnende partij, eene boete, bestaande in wapenen en ijzerwerk, aanbiedt.

Aan hunne wapenen zijn de Enganezen hartstogtelijk gehecht en om die te verkrijgen volbrengen zij met vreugde den zwaarsten arbeid. Die de meeste wapenen heeft, wordt voor den aanzienlijksten gehouden en daarin bestaat hunne eenige glorie en rijkdom. Bij sommige personen telden wij niet minder dan 80 pieken, 54 bijlen, 79 parangs, 400 boslemmermessen, 35 platen blik en voorts eene menigte klewangs, sabels, en andere wapenen, hetwelk alles aan een' en denzelfden persoon toebehoorde. Men kan hun geen grooter genoegen doen, dan hunne wapenen te bekijken en zijne verwondering over derzelver fraaiheid te betuigen.

Aanvankelijk was hun eenig wapen eene houten piek; waarvan de punt in het vuur gehard was; sedert hun verkeer echter met handelaren van Java, Sumatra, Celebes en elders, worden er allerlei soorten van snijdende voorwerpen in menigte ingevoerd en daaronder voornamelijk bijlen, hakmessen, klewangs, sabels en boslemmermessen.

Ofschoon de piek nog steeds als het eenige nationale wapen moet worden beschouwd, zoo vervaardigen ze de punt echter niet meer van hout, maar van ijzer en wel van boslemmernessen en parangs, en in weerwil dat zij bij die vervaardiging geen vuur gebruiken, maar alles door kloppen, slijpen en vijlen geschiedt, weten ze echter aan het ijzer allerlei vormen te geven en leggen daarbij een taai geduld aan den dag. De lans of piek is bij de Enganezen een werpwapen. Op 50 passen afstands missen ze zelden hun man en men moet hen dat wapen hebben zien hanteren om zich een juist denkbeeld te kunnen vormen van de bewonderenswaardige wijze, waarop sommigen er mede weten om te gaan. Reeds als kinderen van 5 en 6 jaren worden zij er gemeenzaam mede gemaakt. Wij zagen op onze reis door het binnenland in onderscheidene gehuchten kinderen bezig zich te oefenen met kleine lantsjes van 2 à 3 voeten lengte, behoorlijk van scherpe ijzeren punten voorzien. Deze oefeningen geschieden met zoo veel ernst, dat ze elkander niet zelden bloedige wonden toebagten.

Buiten de bovengenoemde wapenen hebben zij tot hunne verdediging nog eene soort van uit stevig hout vervaardigde schilden, van 5 à 6 voeten hoogte en 2 à 3 voeten breedte.

Indien er bij hen vrees voor overval van hun gehucht bestaat, gebruiken zij die schilden als borstweringen, waar achter zij zich verschuilen en van waar zij hunne vijanden, wanneer die het wagen hen te komen bestoken, met pieken werpen; eindelijk bezigen zij de lans nog bij de vischvangst, doch sedert zij door de handelaren het gebruik van netten hebben leeren kennen, is zulks niet meer algemeen het geval.

Verdeeling des eilands; bevolking; huizen. — Het eiland is verdeeld in negen negorijen, over elke van welke een of

meer hoofden zijn, onder de benaming van radja. Sommige dezer negorijen tellen tot 28 gehuchten, terwijl anderen slechts 3 gehuchten groot zijn.

Elk der gehuchten of kampongs telt van 3 tot 10 huizen en deze huizen, volkomen in de gedaante van Europesche bijenkorven gebouwd, zijn gewis het zonderlingste, wat men in den archipel aantreft; zij zijn geheel rond, spits toeloopende en staan op palen van 12 tot 20 voeten hoogte.

De opening die tot deur en venster tevens dient is eene ovaal rond uitgeholde schijf, juist groot genoeg om het lichaam met moeite en in eene schuinsche rigting gewrongen, doortogt te verleenen. Dit gat, het eenige, moet de woning van lucht en licht voorzien. De omwandling bestaat uit rotanbladeren, ter dikte van ruim een halven voet, zeer net gevlochten en maakt vooral eene aardige vertooning. Op het bovenste gedeelte of den top van sommige woningen staat het beeld van een mensch of vogel, uit hout gesneden.

Het inwendige der huizen bestaat alleen uit eenen houten bak, die tot stookplaats dient. De vloer is van planken, en tot ladders, om deze woningen te naderen, bedient men zich van boomen waarin treden gehakt zijn.

Rondom en in de onmiddellijke nabijheid van ieder gehucht vindt men tuinen, beplant met pisang, biera en kladdie: zoo wel de kampongs, huizen als tuinen, worden met buitengewoon veel zorg onderhouden, en munten door zindelijkheid ten zeerste uit.

De namen der verschillende negorijen zijn:

1. Kara Koea, aan den Noordkant des eilands met
28 gehuchten, drie radja's en eene bevolking van p. m. 1120 zielen
2. Belo Manna Koenie, aan den Noord-oostkant
des eilands, met 5 gehuchten, een radja en
p. m. 150 »

Transportere 1270 zielen.

Per transport 1270 zielen.

3. Kannanimie, aan den Noord-oostkant van het eiland, met 3 gehuchten, een radja en p. m.	90	»
4. Belo Talie Koko, aan den Oostkant van het eiland, met 9 gehuchten, een radja en p. m.	270	»
5. Brahoe, in het midden des eilands, met twee radja's, 24 gehuchten en p. m.	720	»
6. Beloa, aan den Zuidkant des eilands, met een radja en 21 gehuchten en p. m.	630	»
7. Laboho, aan den Zuidwestkant des eilands, met 17 gehuchten, een radja en p. m.	510	»
8. Leha Leha, aan de westzijde des eilands, met 19 gehuchten, een radja en p. m.	570	»
9. Poeloe doea, aan den Zuidoostkant van het eiland, met twee radja's, 27 gehuchten en p. m.	810	»

Totaal 4,870 zielen.

Elk gehucht wordt uitsluitend door bloedverwanten bewoond, terwijl de onderscheidene gehuchten, die eene negorij vormen, zich als een stam beschouwen.

Bestuur. — Hoezeer over elke der negorijen een of meer radja's zijn, bestaat er evenwel niet het minste bestuur of gezag. De grootste gehuchten of de familien die de meeste leden tellen, worden in hunne negorij het meest gevreesd en al wat eene zoodanige familie doen wil of voor heeft wordt gewoonlijk door al de familien van de negorij gevolgd. Dit hebben de Inlandsche handelaren begrepen en daarmede hun voordeel gedaan. Daar het eene onmogelijkheid is, om, wanneer er slechts 10 Enganezen bij elkander zijn, een verstaanbaar woord te uiten of een verstaanbaar antwoord op te vangen, door het onophoudelijk en oorverdoovend geweld dat zij maken en meer nog doordien zij de gewoonte hebben, om steeds allen te gelijk te praten of liever te blaffen, zoo gingen de

speculatie der handelaren zeer langzaam voort en hadden die personen met zeer vele moeilijkheden te kampen; van daar dat zij op het denkbeeld kwamen om te trachten slechts met één persoon te doen te hebben en door hem hunne verlangen en begeerten aan het volk bekend te maken en de hunnen te vernemen. Dit gelukte; men kwam overeen, dat de handelaren bij hunne komst, aan dien tussenpersoon, aan wien zij den naam van radja gaven, een geschenk zouden doen van 2 bijlen, 2 parangs, 5 platen blik, 12 boslemmer messen, 1 kattie koralen en voorts een exemplaar van elk der voorwerpen, die zij nieuw mogten invoeren, zooals spiegeltjes, kammen, vijlen, scharen en soortgelijke dingen, waarin ze, na het sluiten van bovenstaande overeenkomst, de bevolking smaak hebben weten te doen krijgen.

Toen dit eenmaal goed begrepen werd, gingen de handelszaken veel gemakkelijker. Indien er eene prauw kwam, ging alleen de zoogenaamde radja, slechts door een paar personen vergezeld, aan boord, terwijl de bevolking aan het strand bleef wachten, tot de radja, na met den handelaar gesproken te hebben, hun zijn voornemen en verlangen kwam mededeelen. Kwam de handelaar om olie te kookken en was de prijs der klappers en het loon der koelies tussen hem en den radja geregeld, dan ging ieder dadelijk aan het werk; de handelaar nam zooveel koelies als hij tot het opslaan der loodsden, het op strand halen zijner prauw, het kappen van brandhout, het raspen der klappers enz. dacht noodig te hebben en zond de overigen naar hunne respectieve gehuchten om de aanwezige klappers aftehalen. Zoo ging het ook indien hij kwam om tripang, touwwerk of iets anders op te doen. De betalingen, die steeds om de 5 dagen plaats hadden, uithoofde de telkunde der Enganczen zich niet verder dan tot 5 uitstrekt, geschiedde steeds aan het hoofd en deze zorgde, dat ieder kreeg wat

hem toekwam. Deze wijze van doen, die echter, volgens ontvangene mededeelingen, naauwelijks 25 jaren oud is, wordt nog steeds gevolgd en zelden verneemt men dat zulks aanleiding tot twist geeft of dat belanghebbenden vermeenen te kort gedaan te zijn.

Dit is echter het eenige gezag wat de zoogenaamde radja's uitoefenen. Afgescheiden daarvan heerscht er eene volkomene gelijkheid en is het land, in de volle beteekenis des woords, regeringloos.

Voortbrengselen des lands; gesteldheid van den bodem. — Buiten kladdie, biera, obies en pisang, die het voedsel der bevolking uitmaken, levert Engano, voor den handel of uitvoer, niet anders op dan klappers, touwwerk en een weinig rotan, zoomede eene soort van tripang, die echter van minder goede hoedanigheid en weinig gezocht is. Klappers zijn er in groote menigte en het eiland is mede rijk aan boomen van welker bast het touw, dat als vrij deugdzaam kan worden beschouwd, vervaardigd wordt.

Ook groeijen er onderscheidene fraaije en deugdzame houtsoorten, waarvan de navolgende de voornaamste zijn:

klokko,

koija; van de schors wordt het touwwerk gemaakt.

kiekaoko,

afoenie,

jakahoho,

kiedeh,

koea pidjoe,

namoea,

aijoba,

keekowa,

paleha,

amoehoe,

kieo,

kohaanuw,

ainloe,
 airofa,
 kihajjoe,
 kafia (ijzerhout),
 hoedoe hoedoe,
 hijhoboe,
 kowa,
 aijona en
 jafocna.

Daar er echter, over het algemeen genomen, weinig zwaar geboomte op het eiland wordt aangetroffen, zoo vindt men deze soorten slechts in betrekkelijk geringe hoeveelheden.

Bovendien wordt er veel nibong, doch bamboe slechts in geringe hoeveelheid, gevonden.

De grond heeft bijna overal het aanzien van niet vruchtbaar te zijn. Het geheele eiland bestaat uit koraal- en klipsteen en op vele plaatsen treft men geene twee voeten aarde aan, of voor een groot gedeelte nog gemengd met zand. Op onderscheidene punten, waar het terrein maar eenigzins hellend is en de regen den grond kan wegspoelen, ligt het koraal bloot, en, ofschoon boomen en planten er welig tieren en het geheele land één bosch is, zoude echter, bij ontginning van den bodem en het daardoor ontstane gemis van afvallende bladeren, rottende stammen en andere meststoffen, de groeikracht spoedig zijn uitgeput. Voor de teelt van producten voor de europesche markt op eene eenigzins ruime schaal, kan dus het eiland beschouwd worden geheel ongeschikt te zijn.

Handel. — Gemiddeld komen er jaarlijks 8 à 10 prauwen van 5 tot 40 koijangs grootte op Engano ten handel. Deze vaartuigen komen van Sumatra (Benkoelen, Padang en de Lampongs), Java (Bawean, Djoewana) en Celebes en brengen hoofdzakelijk de volgende artikelen, waarin zij van lieverlede den Enganezeu smaak hebben weten te doen krijgen,

als: bijlen, parangs, vijlen, boslemmernessen, blik, wiedz-messen, spiegeltjes, scharen, kammen, korallen, en voorts allerlei soort van Inlandsche wapenen, met uitzondering van schietgeweer. Daarvoor ruilen zij klappers, touwwerk, rottan, tripang en planken.

De meeste, ja al de handelaren, komen op Engano om olie te kookken, slaan er tot dat einde hutten en loodsen op, en blijven er gewoonlijk zoo lang tot dat zij eene volle lading hebben, waartoe meestal, voornamelijk voor groote prauwen, onderscheidene maanden noodig zijn. Deze ruilhandel is, voor de handelaren, over het algemeen genomen, zeer voordelig. Voor eene bijl b. v. ontvangen zij 800 klappers, voor een parang 320, voor een kattie korallen 1250, voor een boslemmerness 40 klappers, en hebben deze voorwerpen respectievelijk toch geene hoogere waarde dan f 1, f 0,50, f 3 en f 0,08. Op die leest is de gansche ruilhandel geschoeid. Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat 1000 klappers gemiddeld twee pikols olie opleveren en dat 100 Enganesche koe-lies (die om de 5 dagen ieder een boslemmerness en eene halve plaat blik, gezamenlijk eene waarde van p. m. f 0,20 hebbende, als loon ontvangen) 2000 klappers daags tot olie verwerken, dat een pikol touw (te Batavia f 35 à f 40 waard) voor 5 parangs verkrijgbaar is, dan zal men kunnen nagaan, hoe groot de winsten zijn, die door de handelaren op Engano worden verkregen, zoo ook waaraan het moet worden toegeschreven, dat de personen, die op dat eiland handel drijven, meestal allerlei zonderlinge en gevaarvolle geruchten omtrent de bevolking uitstrooijen en niet dan schoorvoetende overgaan tot het geven van inlichtingen omtrent den staat van zaken aldaar, hetgeen inderdaad het geval is. Intusschen mag, met het oog op den geringen omvang van het eiland, niet onopgemerkt worden gelaten, dat de handel zich slechts bēpalen kan tot eenige prauwen en dat de markt spoedig zoude worden bedorven en de speculatiën

ophouden voordeelig te zijn, indien de mededinging te groot werd.

De jaarlijksche uitvoer van Engano zal gemiddeld bedragen: 1500 a 2000 pikols olie, 50 pikols touwwerk, 100 pikols tripang, 500 planken en 200 bossen rottan.

Nijverheid. — De Enganezen zijn van aard zeer arbeidzaam; slechts zeldzaam ziet men hen ledig en wanneer aan hunnen ijver en werkzaamheid eene nuttige rigting gegeven werd, zoude er veel partij van hun te trekken zijn. Thans echter verbeuzelen ze hunnen tijd voor het grootste gedeelte met het maken van pieken, het poetsen hunner wapenen, enz.

Wegen. — De wegen zijn erbarmelijk en men moet Enganees zijn, om zich door dien chaos van struiken, boomen en modder, doortogt te kunnen verschaffen. Op plaatsen waar de grond laag is en het regenwater is blijven staan, leggen zij boomen aan elkander, soms ter lengte van een half uur gaans.

Wij marcheerden bij ons bezoek in het binnenland, onderscheidene malen over zulke bruggen en hadden steeds 3 uren noodig om een kwartier afteleggen, onverminderd het aanhoudend gevaar van armen of beenen te breken.

Die ellendige staat van zaken is te meer in het oogvallend, daar de onderlinge communicatie uitsluitend over land plaats heeft.

Klimaat. — Het klimaat is even als op Batavia, Padang, Benkoelen en andere lage strandplaatsen in Indië. De afwisselende land- en zeewinden, die er steeds periodiek waaien, maken echter, dat men, zelfs in het binnenland, weinig last van de warmte heeft.

Heerschende ziekten. — De kwalen der menschen op Engano bestaan in koorts, doch voornamelijk in huiduitslag en zweren. Men ziet bijna niemand met een zuiver vel, vooral is zulks bij de mannen het geval, en moet welligt worden

toegeschreven aan het bijna uitsluitend gebruik van meestal rauw plantaardig voedsel en het veelvuldig drinken van klapperwater. Kennis van heel- of geneeskunde, van verzachtende planten of sappen, hebben ze niet de geringste. Hunne eenige medicijn bestaat in gloeiende asch en heet-gemaakte bladeren, onverschillig van welken boom of struik, als een middel om wonden of zweren te genezen.

Epidemische ziekten heerschen er niet. Ook ziet men er geene gebrekkigen. Van venerische ziekten is het eiland echter niet vrij en deze zijn vermoedelijk door de handelaren aangebragt.

Godsdienst.—Van Godsdienst hebben de Enganezen niet het minste begrip; al onze pogingen om hun begrijpelijk te maken, dat er boven iemand woonde, die zon en maan deed schijnen en door wien regen, wind, donder en bliksem werden te weeg gebragt, die boomen en planten deed groeijen enz. waren vergeefs.

Wel wisten zij, was hun antwoord, dat het regende en donderde, dat zon en maan schenen, maar waardoor of door wien zulks ontstond was hun een raadsel.

Op onze verdere mededeelingen omtrent het Opperwezen gaven ze ten antwoord, dat indien God bij hen kwam, zij Hem pisang, klappers, touw en al wat het eiland opleverde in menigte zouden geven, maar dat wij Hem moesten verzoeken, om veel geschenken, vooral roode koralen, bijlen en klewangs mede te brengen. Evenmin hebben zij kennis van of vrees voor booze geesten, gelijk zulks bijna bij alle onbeschaafde volkeren het geval is. Geloof en bijgeloof is op het eiland even vreemd.

Tijdrekening.—Even als met de Godsdienst is het ook met de tijdrekening gesteld, en zijn zij in dit opzigt mede geheel onkundig. Hunne kennis der getallen bepaalt zich tot 5, wanneer ze het getal 10 willen uitdrukken, slaan ze de beide handen in elkander, bij 15 nemen ze een der

voeten in beide handen en bij 20 beide voeten in beide handen, en verder gaan ze niet. Aan den Noordwestkant van het eiland zijn echter eenige geluchten waar de bewoners tot 10 kunnen tellen, helgeen onlangs aan eenen handelaar van Bawean gelukt is, hen te leeren.

Huwelijken.— Wanneer een man zin in een meisje heeft en zij niet tegen hem is, neemt hij haar eenvoudig tot zich. Eenige dagen nadat zulks heeft plaats gehad, komt de vader of, bij gemis van dezen, een harer bloedverwanten bij den man, toont zich ontevreden en dreigt met zijne pieken hem te zullen vermoorden. De man vraagt vergiffenis, stilt den vader met geschenken, bestaande in 5 pieken, 1 bijl, 1 parang, 2 platen blik en 5 snóeren koralen, en daarmee is de zaak afgedaan. Onmiddellijk na de verzoening worden de vrouw twee tanden, links en rechts van de snijtanden, uitgebroken door den vader en zulks opdat een ieder zien kunne dat zij niet meer vrij, maar het eigendom van een ander.

De mannen verstooten of verlaten huune vrouwen zeldzaam, doch wanneer zulks nu en dan plaats heeft, en er kinderen zijn, blijven deze het eigendom der moeder.

Begraving der lijken en daarbij plaats hebbende gebruiken. Wanneer iemand, hetzij man, vrouw of kind, den laatsten adem heeft uitgeblazen, heffen al de bewoners van zijn gelucht een schrikbarend gehuil en gejammer aan, hetwelk een geheel den dag aanhoudt. Vervolgens wordt het lijk eerst in boomschors en daarna in een vischnet gewikkeld en in de onmiddellijke nabijheid der woning van den overledene, in eenen vooraf gedolven kuil, ter diepte van 6, ter lengte van 7 en ter breedte van 4 voeten, begraven. Met het lijk begraaft men tevens al wat den overledene heeft toebehoord, niets uitgezonderd, terwijl onmiddellijk na zijn overlijden al zijne aanplantingen van klappers, pisang, biera, kladdie, enz. worden omgehouden en verwoest. Eenigen tijd na de be-

grafenis verzoeken de nabestaanden van den overledene, al de bewoners uit de gansche negorij en geven een feestmaal, bij welke gelegenheid, doch ook alleen dan, eenige kippen geslagt worden. Elk der bezoekers is verplicht voor de familie van den overledene een geschenk, bestaande meestal in eene piek, eene plaat blik, of een weinig korallen, mede te brengen. Deze feesten duren echter nooit langer dan eenen dag; met zonsondergang gaan de genoodigden huiswaarts. Andere periodieke vermakelijkheden zijn op Engano onbekend.

Taal.— De taal der Enganezen of beter, de wijze waarop zij die spreken, is hoogst onaangenaam en onwelluidend, en kan, vooral wanneer onderscheidene personen te gelijk praten, hetgeen steeds hunne gewoonte is, niet beter worden vergeleken, dan bij het geblaf van honden. Dezelve is tevens zeer arm en men moet steeds, zelfs onder elkander, allerlei gebaren te hulp nemen, om zich verstaanbaar te maken. De ondervolgende lijst bevat bijna al de woorden die op het eiland bekend zijn, en waarvan sommigen nog van de inlandsche handelaren zijn overgenomen.

Haar	Oedoe.
Voorhoofd	Koc-oe.
Oogen	Baka.
Mond	Ko-a.
Tand	Nienie.
Neus	Pano.
Tong	Dio.
Hals	Tioeano.
Borst	Berakidoija.
Buik	Toeka.
Arm	Poeafa.
Voet	Edjaauw.
Teen	Akinoijai.
Laus	Poké poké.

Sabel	Paroetaka.
Mes	Tieko tieko.
Geweer	Boe.
Oorlog	Poefoeroe.
Bijl	Behecuw.
Parang	Padjie.
Vijl	Kokoliaauw.
Hout	Moko doeboe.
Kano	Tahawa.
Schip	Tjoeba, Bidie bidie.
Roeispaan	Oedjie oedjie.
Huis	Praauw.
Kampong	Djoeba.
Dak	Kokoea.
Spiegel	Koroebaka.
Tuin	Kwee kwee.
Ochtend	Nieko nieko.
Begraafplaats	Hano.
Spaansche peper	Kilie kilie.
Bamboc	Abepa.
Rottan	Omé omé.
Muskiet	Kiea.
Duizendpoot	Oko.
Mier	Akie akie.
Kreeft	Oefa.
Visch	Kaaiwaauw.
Slang	Beo beo.
Schildpad	Kolia.
Kaaïman	Kocaauw kakocka.
Vogel	Elaaiho.
Kip	Koko.
Duif	Hoehoc.
Beo	Beo beo.
Papegaai	Kakka.

Varken
 Kat
 Mensch
 Man
 Vrouw
 Kind
 Zuster
 Broeder
 Vriend
 Hoofd
 Dag
 Nacht
 Zon
 Maan
 Sterren
 Regen
 Wind
 Donder
 Bliksem
 Aarde
 Water
 Vuur
 Rivier
 Berg
 Eiland
 Steen
 Zeestrand
 Zand
 Zee
 IJzer
 Koper
 Boom
 Klapper
 Nibong

Abie abie.
 Beo, beo.
 Tako.
 Amamma.
 Amiemie.
 Adoedoe.
 Kaijo Kanimie.
 Djoha Adoedie.
 Padjo haika.
 Oeloe.
 Tio.
 Kolilopo.
 Kahao.
 Mona.
 Apeloea.
 Eiwo.
 Kioe.
 Lahoe.
 Kalikoko.
 Lopo.
 Lebo lebo.
 Abie abie.
 Beloa.
 Kakko.
 Kefo.
 Pakoe pakoe.
 Peroba.
 Lafo beroba.
 Kiema.
 E-aauw.
 Kelelia.
 Koe pidjoe.
 Eufo.
 Eifa.

Pisang	Nako nako.
Suikerriet	Teboea.
Kladdie	Pokiea.
Obie	Ewa.
Hoek	Koedoe.
Naarstig	Moeka Mahaina.
Lui	Kalamaina.
Genoeg	Abaai.
Niet genoeg	Kafiaai.
Binnen	Dipoko.
Buiten	Kaitofo.
Vermoeid	Kapieaka.
Stil	Kabehoka.
Ziek	Kokafieka.
Ja	O.
Neen	Keba.
Ik	Oewa.
Gij	Niomo.
Hij	Dé.
Hier	Djehe.
Daar	Aai é.
Zwart	Keloeloe.
Wit	Koehoedaauw.
Rood	Kakkie akie.
Groen	Kako.
Geel	Kakafoelo.
Blaauw	Kokoho.
Klaar	Nieka nieka.
Donker	Kefofo.
Klein	Noekie noekie.
Regt	Kenio.
Krom	Ké-ainjo.
Lang	Komai.
Kort	Kakoeda.

Zwaar
 Ligt
 Breed
 Smal
 Hoog
 Laag
 Diep
 Fijn
 Grof
 Schoon
 Leelijk
 Ver
 Nabij
 Huiswaarts
 Dik
 Dun
 Zoet
 Zuur }
 Bitter }
 Hard
 Zacht
 Heet
 Koud
 Groot
 Dood
 Levend
 Kunnen
 Zijn
 Wachten
 Brengen
 Vragen
 Vergeten
 Visschen
 Duiken

Noea.
 Karahaai.
 Aijienjoe.
 Noekie noekie.
 Dewé.
 Noekie.
 Noeoe.
 Kané kané.
 Ajakraha.
 'Taauw Awa.
 Kioha.
 Mé-i-mé.
 Panonema.
 Kana.
 Kapa-apa.
 Kanenenene.
 Moné moné.
 Djoha.
 Aauw liediea.
 Kiendjouw omka.
 Kahaaauw.
 Aihoha.
 Kakoeka.
 Ka-a.
 Kodo.
 Nape Wakemaina.
 Kekia.
 Nahapai.
 Kemanajai.
 Behoho Pakenaauw.
 Kapieloh.
 Penono Kiro.
 Kieno.

Zingen
 Dansen
 Schieten
 Zwemmen
 Groeten
 Trouwen
 Binden
 Ruiken
 Deuken
 Werken
 Liegen
 Stelen
 Vechten
 Vreezen
 Klimmen
 Wenschen
 Beminnen
 Ruilen
 Droomen
 Slapen
 Branden
 Dooden
 Durven
 Snijden
 Drinken
 Eten
 Huilen
 Lagchen
 Spreken
 Zoeken
 Maken
 Zien
 Willen
 Koopen

Hora.
 Kalale.
 Poeroebo.
 Pakiea.
 Jeo.
 Kapanano.
 Pamilie.
 Hanna.
 Napie apie.
 Paporie.
 Paro paro.
 Pabeha.
 Papoeroe.
 Niekie niekie.
 Belé.
 Kapie apienjo.
 Kosieafie.
 Pekelie.
 Hoearie.
 Panoeko.
 Behoba abie obie.
 Natihale Kedoedijahé.
 Moeka Maina.
 Poeroe.
 Iedjo.
 Kakinana.
 Belo belo.
 Oeihoho.
 Pakoena.
 Penoenaaï.
 Pafrioë.
 Pipinai.
 Kopie apienja.
 Keboelie.

Verkoopen	Bolie.
Schenken	Pekelie.
Openen	Boekai.
Blijven	Bado Jamokikia.
Komen	Kedja-a.
Zitten	Meheko.
Loopen	Kapoepoea.
Staan	Heheloe.
Gaan	Heddi Heddi.
Een	Egaij.
Twee	Adoea.
Drie	Koloe.
Vier	Afa.
Vijf	Liela.
Zes	Akeno.
Zeven	Lieba doea.
Acht	Afa-afa.
Negen	Lieba afa.
Tien	Tapoeloe.

Rivieren. — Aan de Noordzijde van het eiland vindt men eene rivier met stroomend water, die ongeveer 30 voeten breed en op sommige plaatsen 10 à 12 voeten diep is, zoo ook aan den Zuid- en Zuidoostkant; deze beide laatsten zijn echter minder breed en diep, doch leveren even als de eerstgenoemde uitmuntend drinkwater. Buiten deze drie rivieren, die echter geen van allen diep landwaarts in bevaarbaar zijn, treft men in het binnenland eenige kleine krekens en spruitjes aan, die grootendeels in genoemde rivieren uitwateren. Over het geheel is het eiland arm aan water.

Reeden en Ankerplaatsen. — Zoo als reeds in den aanhef dezes is gezegd, is het eiland Engano bijna aan alle kanten omringd door reven en niet dan met gevaar en de meeste omzigtigheid te naderen. Tusschen die reven vindt men op onderscheidene plaatsen openingen, geschikt om prau-

wen en kleine vaartuigen van weinig diepgang binnen te laten. Alleen aan de Noordwestzijde des eilands, in de nabijheid der negorij Brahoe, vindt men eene opening, die ruim 100 ellen breed is en waar wij het waagden binnen te gaan. Eenmaal binnen zijnde ligt men, met goede ankers, veilig en beschut tegen alle winden, in 7 tot 2 vadem water, niet ver uit den wal. De branding die op de reven staat, welke deze ankerplaats vormen, is allerhevigst en men moet zulks gezien hebben om er zich een juist denkbeeld van te kunnen maken. Sommigen verzekeren, dat aan den Zuid- en Zuidoostkant mede veilige ankerplaatsen voor diepgaande schepen gevonden worden, doch in de oostmoesson is een naauwkeurig onderzoek dienaangaande, vooral met een zeilvaartuig, hoogst gevaarlijk ja roekeloos, en is in dat jaargetijde zelfs elke ankering aan dien kant onraadzaam.

B E S C H R I J V I N G
V A N
E N G A N O
EN VAN DESZELFS BEWONERS

D O O R
H. VON ROSENBERG.

Het aan afbeelding

Voorwoord.

De hierondervolgende beschrijving van Engano en deszelfs bewoners is zamengesteld uit berigten, door den schrijver ingewonnen van Inlanders, die daarop handel drijven. Door hunne opgaven onderling met elkander te vergelijken hebben die berigten eene zorgvuldige toetsing ondergaan; men heeft hierdoor de overtuiging verkregen, dat de navolgende feiten overeenkomstig de waarheid zijn. Over een en ander is de schrijver zelf in de gelegenheid geweest opmerkingen te kunnen maken, tijdens zijn kortstondig verblijf aan de Zuidoostkust van dit belangrijke eiland, in de maand September 1852, aan boord van Z. M. stoomschip Hekla, Luitenant ter zee 1^e kl. Hinloopen.

Ligging en grootte. — Het eiland Engano (Pocloe telandjang der Maleijers en Kepoe-taïgoeka der Enganezen) ligt tusschen 5° 12' en 5° 35' Z. B. en 102° 1' en 102° 25' O.

L. v. G. op circa 13 duitsche mijlen afstand van den vasten wal van Sumatra, omtrent 40 duitsche mijlen van de zuidpunt van Zuid-Poggij, en nagenoeg 32 duitsche mijlen van den ingang van straat Sunda verwijderd. Het is de zuidelijkste punt dier onderzeesche heuvelreeks, wier boven de watervlakte van den oceaan uitstekende en met Sumatra's westkust evenwijdig loopende toppen de hoogere gedeelten vormen van Hogeiland, Nias, de Banjak-, Batoe- en de Mentaweij-eilanden. De vlakke inhoud kan geschat worden op $7\frac{1}{2}$ □ D. m. de grootste lengte op $4\frac{3}{4}$ en de grootste breedte op circa even zooveel Duitsche mijlen.

Gesteldheid van den grond. — Uit zee gezien vertoont zich Engano nog al vrij hoog. Heuvelreeksen met zachte glooijing doortrekken het eiland in verschillende rigtingen en laten, waar zij niet onmiddelijk in zee afstorten, eene zeer smalle vlakke over tusschen haren voet en het zeestrand.

De meest verhevene toppen gaan eene hoogte van 600 à 700 voeten niet te boven. Het geheele eiland is met tamelijk zwaar houtgewas begroeid; nergens ontwaart het oog een plekje gras of glagaveld of eenig spoor van bebouwing. Woest en als het ware verlaten, vertoont Engano zich aan den langs hetzelfde varenden reiziger, dewijl ook hier, gelijk op de naburige Mentaweij-eilanden, kampongs, tuinen en ladangs van zee uit niet zichtbaar zijn.

De onbeduidende strandvlakten zijn gedeeltelijk van alluvialen, gedeeltelijk van korallinischen oorsprong en met eene laag humus en zand van verschillende dikte overdekt; de hoogere streken zijn zeker van vulkanische formatie en dragen alle kenteekenen van opgehevenen grond. De drie kleine tot Engano behoorende eilanden zijn voortbrengselen der ook in deze wateren menigvuldig voorkomende zoophyten.

Baajen, ankerplaatsen, enz. — De eenige baai van belang en tevens ook de eenige ankerplaats voor groote

schepen bevindt zich aan de Zuidoostkust; door twee voor dezelve liggende kleine eilanden beschermd, heeft zij echter wegens menigvuldige reven en banken, op sommige plaatsen onzuiveren ankergrond; ook vereischt het binnenkomen eenige voorzichtigheid. De kleine inham van Brahoe aan de westzijde, is alleen geschikt voor praauwen van beneden de veertig koijangs. Vaartuigen van 10 à 12 koijangs. loopen de kleine rivieren in, waarbij zij het tijdstip van hoog water in acht nemen, ten einde met gemak over de voor de monding liggende bank te kunnen komen.

Engano is als het ware omzoomd door eenen gordel van koraalbanken en reven, waartegen de golven van den oceaan met een ontzettend geweld breken; vooral is dit het geval aan het noorder- en westerstrand. Hierdoor wordt dan ook het strand op vele plaatsen ongenakbaar.

Rivieren. — De wateren, welke van het hooge land zee-waarts afstroomen, zijn naauwelijks noemenswaardig; allen hebben eenen zeer korten, sterk kronkelenden en in de nabijheid der uitwatering zeer tragen loop, bij welke laatste zij zich tot een' vijver vormen en vervolgens met eenesmalle monding in zee storten. Derzelve water is doorgaans troebel, brak en heeft eenen onaangename reuk, veroorzaakt door de veelvuldig daarin groeiende rhizophoren.

Temperatuur en weersgesteldheid. — Over het algemeen gelijk aan die der vaste kust; eerstgemelde echter iets meer gematigd en de laatstgemelde meer vochtig dan daar.

Natuurlijke voortbrengselen. — Van mineralogische voorwerpen heeft de schrijver slechts stukken gekregen van trachiet, porphier, kwarts grof gekorrelde zandsteen en zandsteen- en kwarts-conglomeraten; een naauwkeurig geologisch onderzoek zal ons buiten twijfel nog andere steensoorten leeren kennen, welke op het eiland voorkomen.

Tot de, meest in het oogvallende verschijnselen uit het plantenrijk behooren, behalve verschillende soorten boo-

men, van welke velen een deugdzaam timmerhout opleveren, de klappa, pinang, niboeng, langkoe, pandan, niepa, rotan, bamboe, pisang, djamboe en mangka. De rijst, de sagopalm, de doerian en de aroe (*casuarina littorea*) ontbrekene geheel; een zeer merkwaardig verschijnsel wat de drie laatstgenoemden aangaat, aangezien zij menigvuldig op Poggij's voorkomen; echter vooral interessant is het, dat genoemde *casuarina* aldaar niet gevonden wordt, welke anders overal aan het strand der tegenoverliggende vaste kust voorkomende, zich op deze eilandenreeks niet verder schijnt uittebreiden, dan tot 2° Noorder- en 2° Zuiderbreedte, aangezien zij op de Banjakeilanden eveneens niet voorkomt, met uitzondering van een tiental derwaarts overgebragte exemplaren.

De tot nog toe onbekende fauna schijnt vrij arm te zijn, zoo als men dit ook niet anders kan verwachten, vooral wat de hooge dierklassen aangaat.

Van zoogdieren vindt men honden, katten, drie á vier vleermuissoorten, eekhorentjes, en muizen.

De op al de noordwaarts liggende eilanden in groot getal voorkomende karo is hier onbekend; dit is insgelijks het geval met de *cervus-russa* en de *cervus-muntjac*. Van vogels zijn vooral menigvuldig watervogels (*sterna*, *ardea* en *tringa*), duiven *columba littorea* en *perspicillata*), en roofvogels *crocodilus biporcatus*, de leguan, schildpadden en kleine slangen, zijn de voornaamste vertegenwoordigers uit de klasse der reptilien.

Zoo arm het land is ten opzichte der genoemde diersoorten, zoo is de zee om Engano des te rijker; zij wemelt letterlijk van eene groote verscheidenheid van visschen, schaaldieren, mollusken enz. die een nader wetenschappelijk onderzoek vereischen.

Verdeeling en statistiek. — Engano is in elf kleine landschappen verdeeld; hier van liggen aan de Zuidkust 5, aan de Westkust 3, aan de Noordkust 1 en aan de Oostkust 2. Zij

voeren de navolgende namen, aan de Oostkust beginnende en Zuidwaarts het eiland rondgaande:

Dipolan.
 Kepoe-doe wa.
 Manakoenie.
 Koeloekoea.
 Barahau.
 Karagoea.
 Kepoe-keij.
 Belofoerokedoekoe.
 Boa-Boa.
 Laboho en
 Beloa-mawiedo.

De kampongs bestaan gemiddeld uit twintig à dertig huizen, welke langs het strand of aan den oever der eene of andere kreek liggen; het cijfer der bevolking laat zich, uithoofde van onze onbekendheid met dezelve, moeilijk opgeven. Dezelve zal echter niet minder dan 4000 zielen bedragen.

Voetpaden. — Verschillende voetpaden voeren van het eene distrikt naar het andere en dwars over het eiland heen van het Ooster- naar het Westerstrand, welke afstand door de inboorlingen in eenen dag wordt afgelegd.

Ethnographie. — De Engances of, gelijk hij zich in zijne taal noemt, de Keeikjèé is, door ligchaamsbouw, zeden en gewoonten, scherp afgescheiden van de bewoners der naburige landen en behoort ontwijfelbaar tot een Negritenras. hetwelk men kan beschouwen als in deze streken oorspronkelijk te huis te behooren. Hij is van gemiddelde grootte, stevig van ligchaamsbouw en vrij donkerbruin van kleur; zijn haar is zwart en ligt gekroesd en wordt door de mannen tot aan den hals en door de vrouwen over den rug hangende gedragen; neus, mond en oogen dragen de karakteristieke kenmerken van het Maleische ras; de tanden

zijn glinsterend wit en lijf en leden aan elkander evenredig. Het op lijf en leden groeiende haar wordt zorgvuldig uitgetrokken; hiervan zijn echter de schaamdeelen uitgezonderd.

Meestal gaat de Enganees naakt, zonder het minste dekkel; eene hoofddekking van boomschors maakt de eenigste kleeding uit die hij draagt. Tijdens de aanwezigheid der Hekla werd die bodem door een bezoek vereerd van twee zoodanig gekleede inboorlingen, over wier uiterlijk Jan-maat niet genoeg zijne verwondering kon betoonen. Ter jagt gaande werpt hij over de schouders een stuk bereide boomschors, dikwijls in den vorm van een mouwvest gemaakt. Ook de vrouwen gaan, te huis zijnde, nagenoeg naakt; want een stukje boomschors, ter grootte van de palm der hand, kan toch naauwelijks den naam van kledingstuk dragen; hetzelfde wordt aan een touwtje hangende om de middel vastgebonden en is dikwijls van een zakje voorzien, hetwelk tot het bergen van kleinigheden gebezigd wordt. Bij den veldarbeid en de vischvangst dragen zij, zoo als de vrouwen op Poggij, fijn gerafelde pisangbladen, echter zoo dun, dat het onderlijf naauwelijks daardoor bedekt wordt. Alleen bij bijzonderheden, vooral bij feesten, hebben de vrouwen om het middellijf een stuk grof blaauw, wit of rood katoen en over de schouders een vest van boomschors even als de mannen. Ofschoon mannen en vrouwen, in tegenoverstelling van de Mentaweij's, het lichaam niet op de eene op andere wijze beprikken, zoo zijn zij des niet te min, gelijk alle in den natuurstaat levende volkstammen, zeer op versierselen en opschik gesteld, waarvan echter slechts bij feesten gebruik wordt gemaakt. De mannen verschijnen opgetooid met hoofdsiersels van breede stukken boomschors, waarop witte koralen zijn vastgehecht, somwijlen enkel maar met roode verw beschilderd; wijders met arm- en halsbanden, waaraan stukjes

paarlemoer zijn bevestigd, en met buikbanden insgelijks met witte koralen versierd. De opschik der vrouwen bestaat bij zulke gelegenheden in een hoogst zonderling hoofdsieraad, zijnde een uitgehold stuk hout, waarop vrij kunstig een menschenhoofd, of wel eene geheele menschelijke figuur of een vogel à jour is uitgesneden; hierin wordt het hoofdhaar zoodanig opgestoken, dat het sieraad tegen het achterhoofd komt te liggen. In de bovenzijde zijn gaten geboord om in dezelve bloemen en boomtakjes te kunnen steken. Wijders dragen ook de vrouwen hals- en armbanden en een zeer elegant buiksieraad, in eenen drie a vier duimen breed en zwarten band bestaande, op welken witte koralen zijn genaaid en waarvan 12 à 15 duimen lange franjes afhangen, welke eveneens van witte koralen gemaakt zijn. Het eenige dagelijksche, door beide seksen gedragen wordende versiersel is een rond stukje wit hout, hetwelk in eene insnijding aan den rand van het oor wordt gestoken.

De wapens bestaan in werpspiesen en messen, welke laatsten tevens ook tot huisselijk gebruik dienen; de lansen hebben meestal eene lengte van twee ellen, zijn van een dun en breed, dikwijls uitgetand lemmet voorzien, waaronder eene verhevenheid is van verschillende duimen lengte, welke een bekleedsel van ijzerblik heeft en waaruit drie à vier weêrhaken steken. De steel is zeer glad bewerkt, van eene sterke en veerkrachtige houtsoort gemaakt en loopt in eene fijne punt uit. Het lemmet der messen is eenige duimen lang en het handvat meer of min met snijwerk versierd; mannen en vrouwen dragen ze om den hals hangende. Eindelijk gebruikt men ook nog kapmessen voor huishoudelijk gebruik. De lemmetten der lansen en messen, worden in ruw bewerkten staat van Sumatra ingevoerd. De lansen weten zij zeer goed te hanteren.

Vechtpartijen hebben zeer dikwerf onder de verschillende stammen plaats. Om eenen twist te beslechten kiezen bei-

de partijen, twee of drie dagen vooruit, de eene of andere plaats om op een bepaald uur aldaar te verschijnen; aangekomen zijnde stellen zij zich op honderd of meer ellen afstand tegenover elkander en werpen dan zoo lang met hunne lansen tot dat er een valt; de partij, waartoe de gevallene heeft behoord, gaat nu vlugten en de oorlog is daarmede geeindigd. Van het daarstellen eener versterking hebben de Enganezen hoegenaamd geen begrip en zij zijn, gelijk alle wilde natien, voor schietgeweer uitermate bevreesd.

Bijzondere liefhebbers van vleesch- en vischspijzen zijnde zoo leggen zij zich op de jagt en vischvangst toe. Zij jagen op alle groote dieren, welke op het eiland te huis behooren, vooral varkens, waarvoor men eene bijzondere soort van lansen bezigt, welke eene in het vuur geharde bamboezen punt hebben. Men vangt de varkens echter ook met strikken. Voor de vischvangst, waaraan mannen en vrouwen deel nemen, gebruikt men vischlansen, netten en hengelroeden.

De kano's zijn uit een' uitgeholden boom gekapt, van vijf tot twintig ellen lang en voor twee tot achttien personen geschikt; ze zijn zeer zuiver bewerkt, vrij smal en aan den voorstevan met een houten dieren- of menschenhoofd versierd, waarvan de oogen en het gebit veelal met paarlemoer zijn ingelegd. De roeijer zit op een bewerkt hout, dwars op den bovenkant der wangstukken rustende, en bedient zich van eenen korten met een langwerpig rond blad voorzienen riem. Met die smalle en scherpe vaartuigen doorklieft de inboorling pijlsnel de watervlakte, en ofschoon onbekend met het gebruik van zeilen, roeit hij in betrekkelijk korten tijd het geheele eiland rond. De kano's niet gebruikt wordende, zoo haalt men ze uit het water en bergt ze onder een afzonderlijk daarvoor gebouwd afdak.

Varkens, honden, katten en hoenders zijn de huisdieren

welke de Enganees er op na houdt. In de ladangs, die door de vrouwen bewerkt worden, plant hij klappa, pisang, waaronder eene soort, welker vrucht eene lengte van twee voeten bereikt, kladdie, obie en suikerriet. Huisdieren en tuinplanten leveren nu, met de opbrengst van jagt en vischerij, de bestanddeelen op der spijsen die de inlander nuttigt; de dieren worden daartoe volstrekt niet gezuiverd, men brandt alleen maar de haren of veëren af, snijdt het ligchaaaam vervolgens open en braadt hetzelfde op koolvuur. Visch eet men dikwijls ruauw, obie en kladdie stopt men fijn gesneden in stukken verse bamboe en kookt ze daarin, zonder er zout of lombok bij te doen. Zout is den Enganees geheel onbekend, en lombok groeit wel op het eiland doch wordt niet genuttigd. Daarentegen weet hij zeer wel van de kokos toeak te maken, om dezelve gegist en ongegist te drinken, zonder daar echter suiker van te stoken of van de noot olie te maken. Mannen, vrouwen en kinderen eten zamen, voor zoo ver zij tot een en het zelfde huisgezin behooren.

Sirie en tabak worden door den Enganees nimmer gebruikt.

Wat het bestuur aangaat, wanneer men die benaming op den maatschappelijken staat der Enganezen wil toepassen, zoo staan zij onder eene menigte dorpschoufden, welke den titel van Ama-Ama (vader) voeren; deze hebben echter niet veel gezag noch aanzien en voeren hoegenaamd geen uiterlijk herkenningsteeken; hun eenig prerogatief bestaat daarin, dat zij twee vrouwen mogen nemen, terwijl de gemeene man zich met eene moet vergenoegen. De waardigheid van hoofd is in de familie erfelijk, waarbij echter de broeders van het hoofd den voorrang hebben boven deszelfs kinderen.

Gelijk zoo even is aangemerkt, leeft de Enganees in mo-

nogamie. Een jongman van voornemen zijnde een huwelijk aan te gaan, begeeft zich, na daartoe vooraf met de ouders afspraak gemaakt te hebben, in het door deze laatsten bewoond wordende huis, neemt, daar gekomen zijnde, het meisje op, zet haar op zijnen rug en moet zich nu, in dien toestand, eenige oogenblikken tegen de aanvallen van de mannelijke leden der familie verdedigen; wordt hij bij die vechtpartij gewond, zoo gaat het huwelijk niet door; heeft dit daarentegen geen plaats, zoo neemt hij zijne bruid mede, betaalt eenen geringen koopprijs aan de ouders en is getrouwd. Onmiddelijk na het huwelijk slaat men, tot een uiterlijk kenteeken, eenen tand van de vrouw ter regter en eenen ter linkerzijde uit de bovenkaak. Eindelijk bestaat nog de eigenaardige instelling, dat een weduwnaar allcen maar met eene weduwe mag hertrouwen.

De meest voorkomende ziekten zijn koortsen en gezwellen, vooral aan de beenen, welke ziekten door wigchelaars genezen worden. Een dergelijk geneesheer bij eenen zieken geroepen wordende, begeeft zich, na hem te hebben onderzocht, naar het bosch om eenige boomtakjes te gaan plukken; bij den zieke teruggekomen, slaat hij daarmede eenige keeren kruiselings tegen een' der stijlen van het huis en geneest daarmede den lijder (*probatum est*). Komt iemand te overlijden, zoo wordt het lijk, onmiddelijk na het afsterven, in eenen vijf voeten diepen kuil begraven na het met eenige stukken oude boomschors omwonden te hebben. De kuil wordt gewoonlijk voor het sterfhuis gedolven en na de begrafenis met twee stukken hout gekenmerkt, een aan het voeten- en een aan het hoofdeinde. Sterft het hoofd van een huisgezin, zoo snijden al de mannelijke leden hun hoofdhaar kort af; sterft eene gehuwde vrouw, dan voegt de man achter zijnen naam het woord »Koelija". Bij overlijden van ouders gaat de nalatenschap op hunne kinderen over.

Het geloof der Enganezen betcekent weinig of niets; zij veronderstellen het bestaan van booze geesten, die zij Koe-é noemen en welke, volgens hun zeggen, dikwerf kunnen gezien worden. Men bewijst aan die booze geesten hoegenaamd geene eeredienst en heeft ook voor hen geene bijzondere vrees.

De instellingen zijn weinig in getal en eenvoudig; geschillen in eene familie plaats grijpende, beslist het hoofd van het gezin; zwaardere misdrijven worden naar oud gebruik bestraft, diefstal en moord met den dood des schuldigen, en echtbreuk, wat den man aangaat, met boete, terwijl de vrouw uit de negorij wordt gebannen.

Het verkeer tusschen beide seksen is tamelijk vrij, zelfs vreemdelingen hieronder begrepen. Komt eene handelspraauw ten anker, zoo brengen, gelijk weleer de bewoners van Taïti op de schepen van kapitein Cook, de mannen zelve hunne vrouwen en huwbare dochters aan boord, om ze den schepelingen voor een weinig koralen aan te bieden.

De Enganezen zijn, gelijk hunne bureu de Poggij-eilanders, hartstogtelijke beminnaars van feesten waarbij gedanst en gesmuld wordt en welke bij verschillende gelegenheden plaats hebben, b. v. bij sterfgevallen, bij huwelijken, na herstel van eene zware ziekte, enz. De tafel is daarbij ruim voorzien van eetwaren en toeak; na den afloop wordt al wat overgeschoten is door de gasten medegenomen.

Het grootste feest heeft plaats drie maanden na de ter aarde bestelling van een hoofd; iedereen die daaraan wil deelnemen, is verplicht eene lans of een mes mede te brengen, die hij, bij zijne intrede in het huis des overledenen, tegen eenige vruchten verruilt, welke hem door een der leden van het huisgezin worden aangeboden.

De dansen, die bij zulke gelegenheden plaats hebben, worden alleen maar door vrouwen uitgevoerd, gedurende den

dag, voor het eene of andere huis. Deze maken, door zich onderling bij de hand te vatten, eenen kring, draaijen vervolgens in het rond en bewegen daarbij al schuddende het bovenlijf, op de maat van een ruwen zang en het gepiep van eene bamboezen fluit, het eenig muzikinstrument te Engano in zwang.

De huizen zijn tien à twaalf voeten hoog, de vloer vijf à zes voeten van den grond af. Tot deur strekt een rond gat, even groot genoeg om aan één persoon doorgang te verleen; men klimt daartoe op, door middel van eenen boomstam, waarin treden zijn gekapt. De vorm der huizen is die van eenen bijenkorf; het bovengedeelte is met bladeren van rottan gedekt en de omwanding bestaat uit hout of bamboe. De binnenruimte maakt een vertrek uit, waarin het huisgezin woont. Tot slaapstede strekt een van pandan gevlochten matje, met eenen bos drooge bladeren tot hoofdeluw. Tot versiering hangt men rondom aan de omwanding de koppen van alle groote dieren, welke aan het gezin tot voedsel hebben gediend.

De taal der Enganezen is hoogst arm en luidt in den mond des inboorlings uitermate ruw; zij spreken de klinkers veelal kort en scherp uit en geven aan de letter *f* den zelfden keelklank dien de Niasser er aan geeft. Ook gebruiken ze die letter dikwerf in stede van de *p* die zij echter even goed articuleren.

De hiervolgende woordenlijst, die naauwkeurig is nagezien en vergeleken, moge strekken om een denkbeeld te geven van de taal, even eigenaardig en zonderling als het volk zelf (1).

Artikelen van handel. — De handel op Engano gedreven wordende is van luttel beteekenis; ingezetenen van Ben-

(1) Het groote verschil tusschen deze lijst en die van de heeren Van der Straaten en Severijn, maakt het moeilijk aan eene der beide eenige waarde toe te kennen.

koelen en weinige Boeginesche handelaars, jaarlijks daartoe van Java komende, zijn de voornaamste deelhoppers. Artikelen van invoer zijn grove lijnwaden, ruwe meslemmetten, ijzerblik, koperdraad, korallen en snuisterijen, waartegen men inruilt klappernoten, tripang, schildpad, was en weinige vogelnestjes. Munt, hetzij goud of zilver, in onbewerkten of bewerkten staat, is aan den Enganees ten eenen male onbekend.

Woordenlijst.

Staan	Jaramatrego.
Gaan	Edie-édie.
Loopen	Jarapoerpoera.
Zitten	Matrego.
Komen	Tawaweij.
Blijven	Panoekoe.
Geven	Pahè.
Schenken	Pemanabo.
Koopen	Pàgehlie.
Willen	Popo-ej.
Zien	Pepinej.
Maken	Peparè-e-tjé.
Spreeken	Paganan.
Eten	Faginono.
Drinken	Faginono léwo léwo.
Koken	Poeroe howi-howi.
Snijden	Poeroe.
Dooden	Patoedje-è.
Slapen	Fanakoe.
Ruilen	Kewo-bobohej.
Vreezen	Taniki-niki.
Durven	Mokomehema.
Liegen	Foro-foro.
Roeijen	Oeltje.
Vechten	Paoea-oea.

Binden	Pami-i.
Huilen	Gewello wello.
Zwemmen	Poeroe lèwo lèwo.
Dansen	Kakaleha.
Visschen	Vatjekwau.
Wachten	Nahafeb.
Kunnen	Habaha-pipimeï.
Volgen	Gaheita.
Nemen	Dodoje-é.
Wit	Kibara.
Rood	Kaki-aki.
Blaauw	Kimona.
Zwart	Kanoea.
Geel	Kimèké.
Groen	Kaleleja.
Liefhebben	Mahabe-liabe.
Klimmen	Kahij-tjewe.
Schoon	Tawauwa.
Blij	Kabaufau.
Grof	Kāāgoeka.
Fijn	Kūuikāni.
Groot	Tāāgoeka.
Klein	Noeki noeki.
Regt	Tauowa.
Krom	Kawahké.
Lang	Nokobagoedana.
Kort	Noeki noeki bagoedana.
Zwaar	Pagawa.
Ligt	Peéa.
Verre	Mimi.
Nabij	Panenema.
Heet	Foeroemoena.
Stil	Eirapakanare.
Ziek	Tapika pika.

Beschaamd	Kapi-api.
Dom	Poeroemoë.
Goed	Koelemak.
Donker	Kalamehennailopo.
Wind	Kijoe.
Bliksem	Akanoe.
Donder	Foeroemoëna.
Dag	Ilopo.
Nacht	Tikodo ilopo.
Zon	Kahaä.
Maan	Mocna.
Aarde	Tehopo.
Water	Léwo léwo.
Vuur	Howi howi.
Meer	Parowa.
Eiland	Kepoe.
Steen	Bakoe bakoe.
Zand	Hawo hawo.
Landschap	Kimakima.
Dorp	Okioki.
Huis	Joewa.
Dak	Oba oba.
Schietgeweer	Aboë.
Sabel	Focroetakka.
Lans	Poké poké.
Ik	O, oeá.
Gij	Barèé.
Hij	Bohej.
Morgen	Mamaniho.
Hemel	Talakoko ilopo.
Regen	Lèwo lewo djewé.
Touw	Kakdijoe.
Hout	Koea..
Pinang	Aopa.

Kalāpa	Avo.
Pisang	Nako nako.
Bamboe	Abiha.
Kladie	Toekija.
Suikerriet	Meijoe.
Obie	Obie.
Rottan	Home home.
Mier	Oemau.
Bij	Gerfifi.
Visch	Kwau.
Schildpad	Kijoho.
Slang	Saoeda.
Kikvorsch	Oho.
Mes	Piko piko.
Kapmes	Ferdji.
Koralen	Lolé lolé.
IJzerblik	Ou-ou.
Katoen	Talikoko ilopo.
Boomschors	Oela koea.
Meisje	Hamimi.
Gezusters	Padjehoi.
Hoofd (ligchaam)	Oeloe.
Haar	Boeloe oeloe.
Oogen	Bakka.
Oor	Kaleha.
Neus	Fanoe.
Mond	Hawie.
Tand	Kaá.
Hand	Afa.
Vinger	Gaheho.
Buik	Koedei.
Voet	Afo.
Vogel	Wéo wéo.
Parkit	Kaka.

Hoen	Koko.
Varken	Hawi hawi.
Hond	Tawejo wejo.
Mensch	Taka.
Vader	Ama amu.
Moeder	Kabijoe.
Kind	Gadoedoe.
Jongman	Adoedoe.
Een	Dahei.
Twec	Adoea.
Drie	Agoloe.
Vier	Aopa.
Vijf	Alima.
Zes	Akia-kia.
Zeven	Alimei adoea.
Acht	Alimei agoloe.
Negen	Alimei äopa.
Tien	Tahapoeloe.
Vijftien	Tahapoeloe alima.
Twintig	Kaheitaka.
Dertig	Kaheitaka tapapoeloe.
Veertig	Adoei taka.
Vijftig	Adoei taka tahapoeloe.
Zestig	Akoloe taka.
Zeventig	Akoeloe taka tahapoeloe.
Tachtig	Aopeia takæ.
Honderd	Alimei taka.

Mannen-namen.

Adoedoe.

Fakoro.

Naiko.

Vrouwen-namen.

Nafafé.

Pakoedeja.

Nomeija.

